

HISTORIA ECCLESIAE

Sipos Gábor
Kolozsvár

Husztai András heterodoxia-pere 1742-ben^{*}

A nyolcvanéves Keserű Bálintnak

Az erdélyi református egyházban az 1730-as években jelentkeztek az általános kegyelem (gratia universalis) hirdetői, a zsinat és a püspök azonnal vissza is verte tanait. Nádudvari Sámuel nagyenyedi másodlelkész univerzalista tanait 1734 júniusában ítélte el a kükküllővári szinódus, Nádudvari tessék-lássék visszavonta elveit, és tovább szolgált.¹ Prédikációit azonban továbbra is e felfogásban mondta el, hangsúlyozva, hogy meggyőződése a reverzális ellenére sem változott.²

Figyelemre méltó tény, hogy Hollandiában is ugyanebben az időben került sor a dordrechti zsinat predestináció-tanításának felülvizsgálatára. Hermann Venema groningeni professzornak a kiválasztásról szóló remonstráns jellegű tanítását, amely az evangélium minden bűnös számára való felkínálását egyeztette a predestinációval, tanártársa, Antonius Driessen 1734-ben cáfolta meg *Hypotheses Arminianizantes viri clar. H. Venema detectae et refutatae* c. vitáirában.³ Driessen más fórumokon is megtámadta Venemát, sőt 1734 novemberében Erdélyben is nyomozást indított a megvádolt professzor tanítványainak esetleges heterodox nézetei felől. Bonyhai Simon György püspök 1735. március 14-én válaszolt Driessen professzornak, hivatalosan bizonyítva, hogy az arminianizmus gyanújába keveredett egykori franekeri hallgatók, Csepregi Turkovics György és Verestói György kolozsvári tanárok igazhitűségéhez semmi kétség sem fér, és hogy Erdélyben semmi gyanú sem merült fel Venema ellen.⁴

Ebbe a sorba illeszkedik be hét évvel később Husztai Andrásnak, a kolozsvári református kollégium első jogtudományi professzorának a heterodoxia-pere is.

Husztai a jurisprudentia erdélyi oktatásának meghonosítása mellett az *Ó és új Dácia* című honismereti munka szerzőjeként ismeretes, de családi levéltárak rendezőjeként is számon tartja a történettudomány, kéziratban maradt családtörténeti művei és más történelmi munkái pedig a kor színvonalán állanak. Oderafrankfurti tanulmányai során (1727–1733) Heineccius professzor jogi előadásai mellett teológiát is hallgatott, egyik kinyomtatott disszertációja az elsőszülött Krisztusról szól, a másik viszont a három

^{*} Rövidebb változata Szegeden hangzott el 2007. augusztus 31-én a Régi magyar irodalom tanszéken a Keserű Bálint 80. születésnapja tiszteletére rendezett konferencián.

¹ Bod Péter: *Smirnai szent Polikárpus, avagy ... erdélyi református püspököknek historiájok*. [Nagyenyed 1766] 173–174.

² Kibédi R. Andrásnak, az enyedi traktus főjegyzőjének 1735 februárjában kelt jelentése a püspökhöz. FőkonzLvt 16/1734.

³ G. Henk van de Graaf: *A németalföldi akadémiák és az erdélyi protestantizmus a XVIII. században. 1690–1795*. Kolozsvár 1979. 137–143.

⁴ FőkonzLvt 3, 19/1735; Török István: *A kolozsvári ev. ref. collegium története*. II. Kolozsvár 1905. 6–7.

erdélyi református kollégium (Enyed, Kolozsvár, Marosvásárhely) történetét foglalja össze, és állapotukat vázolja, külön elemezve az ezekben folyó jogi képzés hiányosságait.⁵ 1733-ban választották meg a kolozsvári kollégium jogtanárává.

Mindezekén túl művelődéstörténetünkben azért a perért vált nevezetessé, amely alig egy évtizedes tanári pályáját derékba törte, és utána nemigen találta meg a helyét a társadalomban. Kortársai, Bod Péter és Hermányi Dienes József elítélőleg nyilatkoztak róla; igaz, hogy rossz véleményük inkább az életmódjára és hitfelfogására, semmint a tudományos eredményeire vonatkozott.⁶ Huszti rehabilitációját Szabó Károly indította el 1878-ban a perre vonatkozó, a Kemény József gyűjteményben fennmaradt iratok közlésével az *Erdélyi Protestáns Közlöny* hasábjain, ezeket egészítette ki Szász Domokos püspök az Erdélyi Református Főkonzisztórium levéltárából származó adatokkal.⁷ Koncz József a Teleki család levéltárából tett közzé Huszti leveleket.⁸ E publikációk és a kolozsvári kollégium levéltárából származó adatok alapján aztán Török István 1905-ben részletesen ismertette a tragikus sorsú tanár életútját, a meggyőződésükért üldöztest szenvedő erdélyi nagyok sorába helyezve őt.⁹

E per lefolyását szeretnénk áttekinteni az alábbiakban, részletesebben elidőzve a még kiadatlan, ugyancsak az egyházfőtanácsai archívumból származó forrásoknál.

Ugy tűnik, Huszti már külföldi tanulmányai során megismerkedett a Poroszországban elfogadott univerzalista tanokkal, és hazatérve nem titkolta irántuk érzett rokonszenvét. Az itthoni remonstráns-ellenes egyházi közhangulatban ez jelentősen rontotta társadalmi elismerését, amihez tanárkollégái és a kolozsvári lelkészek ellenszenvé is hozzájárult. Mindenesetre szakértőnek számított e téren, és visszaemlékezése szerint 1740-ben gr. Teleki Sámuel tábornok tőle kért felvilágosítást arról, hogy „micsoda különbség legyen a francofurti és berlini s genevai universalista reformatus theologusok tudománya és némely particularista reformatus tanítók vélekedések között?” Írásbeli ismertetésének fogalmazványát többen is olvasták a kolozsvári kollégiumban, így aztán elterjedt a hír, „hogy a praedestinatio ellen avagy particularis gratia ellen holmi thesiseket írt”. 1741 januárjában a Főkonzisztórium is tárgyalta e vádat, Huszti professzor pedig október 8-án nyújtotta be Bethlen Ádám főgondnoknak védekező iratát, amelyben jelzi, hogy a Telekinek írott ismertetést a Főtanácsnak is megküldte alapos megtárgyalás végett.¹⁰

A perhez vezető események sorát Huszti professzor jogtudományi kézikönyve indította el, amelyet 1739 előtt állított össze *Jurisprudentia hungarico-Transilvanica* címen, elébe pedig egy *Oratio panegyricát* illesztett az erdélyi magyar ifjúsághoz címezve. Ez az Oratio tette – Török Istvánnal szólva – „híressé és egyúttal szerencsétlenné”.¹¹ Kifejti benne, hogy „a jogtudomány alapelve a szeretet, mert az Isten maga a szeretet”. Sem a római jog, sem a skolasztikus nem ezen az alapon áll, sőt frankfurti professzora,

⁵ W. Kovács András: *A levéltárrendező és családtörténész Huszti András*. Emlékkönyv Kiss András születésének nyolcvanadik évfordulójára. Az EME kiadása, Kolozsvár 2003. 261–262.

⁶ Bod Péter: *Magyar Athenas*. Válogatta Torda István. Magvető, Budapest 1982. 330–331.; Hermányi Dienes József *Szépprózai munkái*. Sajtó alá rendezte S. Sárdi Margit. Budapest 1992. 412–413.

⁷ Szabó Károly: *Huszti András elítéltetése 1742-ben*. ProtKözl 1878. 2–5., 14–17., 26–29., 38–40.; Szász Domokos: *Még egy pár adat Huszti András elítéltetéséhez*. Uo. 50–52.

⁸ Koncz József: *Egyháztörténeti adalékok IV. Huszti András kolozsvári ref. jogtanár életrajzához újabb adatok*. ProtKözl 1890. 413–414., 422–423.

⁹ Török: *i. m.* II. 21–52.

¹⁰ Koncz: *i. m.* 422–423.

¹¹ Török: *i. m.* II. 35.

Heineccius sem ezt vallotta. Téves szerinte az az állítás, hogy „az örökké jó Isten öröktől fogva akarta volna a vétket”, az sem elfogadható, hogy az Isten nemcsak előre tudja, hanem eleve el is rendeli a bűnt. A predestináció szigorú felfogását, az univerzális és a partikuláris kegyelmet vitató ilyen és ehhez hasonló tételei háborították fel a református egyház vezetőit.

Az Oratio kéziratot változatát már 1741-ben többen ismerték, Bánffy Farkas, a Kolozsvári Református Egyházközség és Kollégium főkurátora hívta fel lelkésze, Deáki József püspök figyelmét az elfogadott hittételektől eltérő szövegre. 1742. február 16-án a püspök levélben fordult a szebeni Főkonzisztóriumhoz, jelezve, hogy „szent és apostoli vallásunk mocskolására – még e hazán kívül levő hatalmasságoknak is – tágas utat nyitott jurista Huszti András uram talám még a szebeni prelum alatt lévő Prologussának homlokára függesztett Panegyrica oratioja, vagy amint egy tudós ember szereti az ilyenekről szólni, Zyzenogyrica oratioja, melyben a reformátusoknak minden sententiájokat de praedestinatione, providentia, gratia etc. exsibilállyá, káromollyá, bestelenül traducállá. Én ezeknek rövid summáját itt a maga írásiban látam vala tavaly, de úgy hallom, hogy Szebenben már nyomtattatta.” Kéri a nyomtatás gyors betiltását, mert másképpen „ez a szomorú consequentiákat szülő zyzenogyricum” nagy kárt fog okozni a református egyháznak. „Idvezülendő lelkére” jelenti ki végül, hogy mindebben nem személyes ellenszenv vezet, amivel Huszti vádolta őt egy évvel korábban, hanem püspöki hivatala szerint jár el.¹² (E záró megjegyzés a jogtanárnak a helybéli református értelmiséggel való rossz viszonyával magyarázható. Ellentéteiket az is szította, hogy 1734-ben a Főkonzisztórium Husztit és feleségét „ideje előtt való szülés” miatt eklézsiakövetésre ítélte, annyival enyhítve a botrányt, hogy a reconciliatióra nem Kolozsvárra, hanem a házasságkötés helyén, Szentkereszti András bogártelki udvarházában került sor.¹³)

Huszti professzor Szabó Károly által közölt species factijából¹⁴ tudjuk, hogy gr. Bethlen Ádám guberniumi tanácsos és főgondnok is tudomást szerzett az Oratórióról, és megtiltotta a szebeni nyomdásznak a munka folytatását. 1742. március 4-én a kolozsvári jogtanár hosszú levélben fordult Bethlen főgondnokhoz és a Supremum Consistoriumhoz, megpróbálva helyzetének tisztázását. Mindedig közöletlen levelét teljes terjedelmében adjuk:¹⁵

Méltóságos gróf status intimus consiliarius úr! Méltóságos gubernialis consiliarius és főcurator urak! Egész méltóságos Supremum Consistorium! Közönségesen kegyelmes jó patrónus uraim!

Excellentiád és nagyságtok méltóságos úri tekintete előtt szomorú és keseredett szívvel udvarlok alázatos instantiám által. Mivelhogy a nemes erdélyi haza közönséges hasznára [tett] lucubratióimnak kiváltképpen való specimennyét akarván nagyságtok méltóságos úri tekintete előtt repraesentálni, estem remésemem kívül nagyságtoknak kedvetlenségében inkább, mintsem kedvében és úri kegyelmében, vádoltatván iudicus tractatusom eleiben bocsátott oratióban a nemes reformata ecclesia közönséges bévött tudományától eltávozott heterodoxiával. Melly dolog iránt is hogy rövid világozást tégyek excellentiád és a méltóságos Supremum Consistorium tekintete és

¹² FőkonzLvt 3/1742.

¹³ Uo. 5/1734, Protocollum expeditionis, pp. 435–436.

¹⁴ Szabó: *i. m.* 14–17.

¹⁵ FőkonzLvt 3/1742, Protocollum sessionis, p. 6.

bölcs ítélete előtt szolgálai engedelmes kötelességemnek tartottam, és igen szükséges dolognak lenni ítélttem. Mely figyelmetes meghallgatására nagyságoktól egy kis patientiát kívánok.

Először. Tudva vagyon excellentiád és a méltóságos Reformatus Status előtt, hogy a szentséges reformata erdélyi ecclesiának több diplomate confirmált theologicum compendiuma nincsen, hanem csak a Helvetica Confessio és a Palatinata Catechesis, mellyekben befoglalt idvességes hitünk ágazati az Approbata Constitutiókban is sanctione poenali restringáltatva vannak, úgy hogy valaki azok ellen hallatlan új tudományt akarna tanítani, vagy valami új haeresist akarna támasztani hír nélkül és titkon, tehát az olyan ember capitibus et bonorum amissione damnáltassék. Ezen a két megnevezett könyven kívül az az Approbata Constitutio-béli articulus és poenalis comminatio más, idegen országból hordott auctorok theologica opinioira nem extendálódik, per regulam: *odiosa, qualia sunt suppliciorum omnia genere, strictissimae sunt interpretationis*. Ehhez képest az én oratiomban lévő juridico-theologica conclusioimra is az az articulus nem extendáltathatik. Mert ugyanis

Másodszor. Én az én oratiómnak argumentumához képest (melly De praecipuis juris hungarico-transilvanici scriptoribus, ejusdemque juris cum lege dilectionis naturali et legei fidei evangelica connexionen sonál) ezeket a propositionokat avagy inkább conclusionokat tettem fel, mellyekkel a Helvetica Confessionnak és a Catechismusnak szentségét és idvességes tiszta tudományát tueáltam inkább, mintsem azokat violáltam, más külső auctorok tévelygő vélekedései ellen. Tudnillik

1. Ez az propositio: *Deum optimum maximum, lege quidem aperta peccatum prohibuisse, id tamen necessario fieri Deum ipsum voluisse, decrevisse, sensu juridico permisisse, inevitabiliter determinasse, ad id concurrisse, adeoque Deum quodam saltem modo non otiosum peccati spectatorem, sed quasi auctorem peccati dici posse*. Nem a szentséges reformata ecclesia hitinek ágazati közzül való, mert ezt damnállyá a Helvetica Confessio capite VIII. és a Catechismus quaestione VIII, X.

2. Ez a propositio: *Aeternum atque absolutum Dei decretum fuisse, in homine creabili et labili, vel creato et lapsu, misericordiam et justitiam vindicativam ostendere*. Külső országbéli privatus emberek tévelygése és nem az erdélyországi reformata religiónak articulusa, mert ez a Helvetica Confessióban fel nem találtatik, a Catechismusban pedig Dominica tertia, quaestio VI az említett propositióval e diametre ellenkezik.

3. Ez a conclusio: *Deus in paradiso universo generi humano gratiam promisit ac promulgavit, sub lege fidei, istam tamen gratiam solis electis confert atque applicat per fidem, non aliis*. A Palatinata Catechesisben fundáltatik quaestione XIX, XX, és a Helvetica Confessióban is capite XI virtualiter befoglaltatik. Ezek az én szavaim és nem egyebek.

A két első propositiót mint idegent és a Helvetica Confessio s Catechismus ellen valót rejciáltam, mert nem folynak ex principio juris naturalis, nempe dilectione Dei. Az utolsót megtartottam, mivel ex principio legis evangelicae, nempe fide deriváltatik.

Nincsen különben a dolog, méltóságos Reformatus Status. Ha külső academiában írtam volna azt az oratiót, mindenek előtt jó dicsiretet nyertem volna, aki, magyar lévén én, oly derekason a törvénynek rájárára tudtam vonni azoknak a régi híres neves német auctoroknak principiumit. De el kell csüggednem itthon a hazában, mivel nem-hogy bíztatnának, bátorítanának és segítenének igyekezetemben és munkáimban méltóságos patrónus uraim, hanem megengedik önagyságok, hogy mindenek csak úgy bánnyanak velem, amint nékiek tetszik, miglen elfogyatkozom tellyességgel.

Micsoda lelki esméret vinne engemet, nyolcadfél esztendőös academiában dicsiretessen egyszersmind absolvált theologust és juristát arra, hogy én azt mondjam az Úr Isten felől, hogy őfelsége, ha mindörökké megtöltotta is a bűnt, azt mindazonáltal ugyancsak őfelsége akarta, rendelte, engedte? Holott a bűnt Szent Pál apostol engedetlenségnek, rendeletlenségnek és az Isten akarattyának általhágásának nevezi. Megtöltotta ezt a Helvetica Confessio, azért én vallásomnak törvénye ellen olyan szókra nem fokadhatok a Szent Isten ellen.

Bátor ítülje meg excellentiád és a méltóságos Supremum Consistorium bölcsen azt az oratiót és említett három propositioimat, de nem találja olyan vétkesnek ártatlan személyemet, amint deferáltattam. És ha parancsolja nagyságtok, hogy azon theologica conclusiokat kihagyjam azon oratióból, még az exemplárok kötetlen vagynak és kimaradhatnak, de úgy én igen nagy kárt vallok. Azonban az oratio nem a titulushoz való, és oda szabad misceálni akárminémű disciplinából való argumentumokat.

Cselekedje azért excellentiád és a méltóságos Supremum Consistorium azt, ami jónak látszik nagyságtok szemei előtt, és meg nem sérti az Istenek dicsőségét, sem meg nem fojtja a tudománynak forrását a hazában. Én pedig életem fogytáig maradok excellentiádnak és a méltóságos Supremum Consistoriumnak

alázatos engedelmes szolgája

Husztai András

Cibinii, 4 Martii 1742.

Az Egyházfőtanács március 23-án együtt tárgyalta a püspök jelentését meg Huszti védekezését, a jegyzőkönyv szerint a professzor jogi traktátusa elé „praefigált oratiojába theologicumot egyvelítvén, heterodoxiával vádoltatott tiszteletes püspök uramtól. Mellyről maga apologiája felolvastatván, concludáltatott mind a munkának, mind az apologiának tiszteletes püspök uram kezébe küldése, hogy az enyedi professor Vásárhelyi T[őke] István és körül való értelmes praedikátorokat, úgymint Désről Köpeczi János, Székről Zágoni [Aranka] György uramékat maga mellé vévén censeállyák és tégyenek istenes judiciumot róla, s küldjék bé minél hamarébb a Supremum Consistoriumnak”.¹⁶

Vásárhelyi és Köpeczi mellett végül Csepregi Ferenc kolozsvári tanár és Beregszászi Mózes dési lelkész vett részt a vizsgálóbizottságban, több oldalas részletes jelentéseiket a Déván június 10–11-én ülésező közzsinat tárgyalta, a synodus négy tagja öszszevetette és kivonatolta a jelentéseket, majd „azon mindenik részről való munkákat a Szent Generalis is in publico megolvasta és ad amussim egyiket a másikkal conferálván revocálta. Minthogy pedig az nyilván constál és a Szent Generalis is in constientia agnoscállyá, hogy az az Oratio neve alatt imprimáltatott munka minden részeiben nem oratio, hanem imprecatio és olyan, melly szent apostoli vallásunknak egész eversiojára igekező éles fegyver, [...] Azért azon auctornak munkáját sem religiónk, sem szent ministeriumunk nem acceptállyá, nem patiállyá, hanem damnállyá, Szentírásal és szent vallásunkkal ellenkező tévelygésnek tartja”, a szerzőt pedig nézetei visszavonására ítéli, ha tanári állásában és a református egyházban meg kíván maradni.¹⁷

¹⁶ Uo. Protocollum expeditionis, p.715.

¹⁷ FőkonzLvt 27/1742.

Deáki püspök terjesztette a Főkonzisztórium elé a zsinat határozatát június 20-án, az aránylag népes ülésen – a zsinattal ellentétben – Huszti is jelen volt. Species facti-jából tudjuk, hogy az *universalis* és a *particularis gratia* felett folyt a vita, ő egy kérdésre megvallotta univerzalista meggyőződését, ugyanakkor fellebbezést nyújtott be a zsinati határozat ellen, hogy őt nemes ember léteire távollétében ítélték el részrehajló bírák. Emellé csatolta három lapra terjedő, a Szentírásra, a II. Helvét Hitvallásra és a Heidelbergi Kátéra hivatkozó (Szász Domokos közléséből ismert) *confessióját*, amelyből példaként a 9. pontot idézzük: „Hiszem, hogy az elfogyhatatlan jóságú Isten ezért az Ádám bűnéért az egész emberi nemzetnek megkegyelmezett, általánosan a bűnnek átkát a Christusra, úgy hogy az Ádám esetiért az Isten egy embert is meg nem átkozott, mivelhogy őfelsége kettős *satisfactiót* azon egy bűnért nem kívánt, hanem az emberekkel afelett megbékélt a Kristusban. És ez az *universalis gratia!* nem egyéb.”¹⁸ Ugyancsak a püspök fogalmazta a tévelygések visszavonására vonatkozó esküt, amelybe a dordrehti zsinat öt pontját is belevette. Ez ellen Huszti erőteljesen tiltakozott, majd Teleki Sándor főgondnok is – miután alaposan megismerte az öt *articulus* tartalmát – elvetette a *predestináció* szigorú értelmezését tartalmazó pontokat. Végül Huszti aláírta az esküformulát, de a dordrehti pontok elvetésével, amit Deáki József csak utólag vett észre, így a jogtanár egy ideig hivatalában maradhatott. 1745 őszén azonban, amikor a Főkonzisztórium univerzalizmusáért újból az egyházi bíróság elé kívánta idézni, Deáki püspök már azt jelezte, hogy nem tanít, eszméi tehát csak szűk körben terjedhetnek és nem jelentenek veszélyt.¹⁹

Huszti András heterodoxiájának részletes elemzéséhez az *Oratio* szövege rendelkezésünkre áll, a négyes bizottság jelentéseinek tartalmát, a kifogások mibenlétét azonban csak abból a másfél lapos, mindeddig kiadatlan kivonatból ismerjük, amely az egyházfőtanács levéltárban maradt fenn.²⁰ Ez az elemzés azonban már nem a forrásközlő levéltáros, hanem az erre nála sokkal hivatottabb eszmetörténészek feladata.

Az erdélyi református egyháznak az általános kegyelem tana elleni küzdelme nem zárult le ezzel a perrel. Makfalvi S. József fogarasi lelkipásztor Hermányi Dienes szerint már hollandiai akadémista korában (1723–1725) univerzalista lett, és arra készült, hogy hazajöve „más nyelvbe üti a *theológiát*”.²¹ 1735-ben hívták meg Fogarasra, állásából azonban 1743-ban elmozdították, két évvel később pedig a zsinat heterodoxiáért elítélte és határozatát 1747-ben is megismételte.

További vizsgálatokat igényel és érdemel az a kérdés, hogy az erdélyi Anyaszentegyház miért ragaszkodott akkoriban oly mereven a *predestináció* szigorú felfogásához, a különös kegyelem tanához, amikor a dordrehti zsinat nevezetes öt pontja tudomásunk szerint nálunk sohasem került be a szimbolikus iratok közé, Huszti ítéletet érdemelt hitvallásában pedig a pártatlan kortársak sem találhattak a Heidelbergi Kátéval vagy a II. Helvét Hitvallással ellenkező tanítást.

¹⁸ FőkonzLvt 31/1742.

¹⁹ Uo. 4/1745, *Protocollum sessionis*, p. 158.

²⁰ Uo. 27/1742.

²¹ Hermányi: *i. m.* 311.

Der Heterodoxie-Prozess von András Huszti in 1742

Die reformierten Verkünder der universalen Gnade (*gratia universalis*) treten im Siebenbürgen erst in den dreißiger Jahren des 18. Jhs. auf. Sámuel Nádudvari, Pfarrer von Nagyenyed, der diese Lehre verkündet, wurde von der Synode schnell verurteilt (1734). Der Pfarrer von Fogaras, József Makfalvi S., hat diese Lehre schon in der Zeit seiner niederländischen Studie (1723–1725) übernommen. Die Synode hat ihn in 1745 als Heterodoxer verurteilt. Danach verurteilte der Heterodoxie-Prozess von Déva auch den ersten Rechtprofessor des Reformierten Kollegiums von Klausenburg, András Huszti. Er hat diese allgemeine Gnadelehre im Vorwort seines Handbuchs, *Jurisprudentia hungarico-Transilvanica, Oratio panegyrica* formuliert. Der Beschluss der Synode wurde von Supremum Consistorium bestätigt.

In dieser Zeit fand in den Niederlanden die Revidierung der dordrechter Prädestinationslehre statt. Hermann Venema, Professor der Universität Groningen, schrieb über die Gnadenwahl in Sinne der Lehre der Remonstranten. Seine Lehre wurde von Antonius Driessen im 1734 wiedergelegt. Driessen hat auch im Siebenbürgen nach ehemaligen Venema-Studenten, den Vertretern der heterodoxischen Lehre gesucht. Der siebenbürgische Bischof, György Bonyhai Simon hat in 1735 erklärt, dass György Csepregi Turkovics und György Verestói, die in Franeker studierten und zu jener Zeit Professoren im Klausenburg waren, früher wahrscheinlich arminianische Ideen und Meinungen vertraten, aber jetzt vertreten sie zweifellos den orthodoxen Glauben, und dass Venemas Theologie in Siebenbürgen keine Nachfolger hat.

